

Összefoglalva a tárgyaltuk vonatkozásokat, nyilván való, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárának legújabb szerzeménye, habár számra nézve ugyan csak egy darabbal gyarapította középkori oklevelei gyűjteményét, tartalmát nézve azonban a XIV. századbéli végebeli bosnyák történelemnek egyik kiváló vezér-oklevele.

A RÁDAY-KÖNYVTÁR.

DR. RUPP KORNÉLTÓL.

A budapesti református theologiai akadémiának van egy híres könyvtára, mely a theologia épületében elhelyezve, elhagyatva, gondozatlanul, majdnem használhatatlan állapotban áll, pedig mint 20—22 ezernyi kötetből álló gyűjteménye mutatja, egyike a nagyobbaknak és nevezetesebbeknek.

A könyvtár minden tekintetben érdekes és értékes. A Ráday grófok, a kikben kezdettől meg volt a jó érzék a könyvek szerzése iránt, a XVI. század óta állandóan megszerezték koruk nevezetesebb munkáit, lettek legyen azok római katolikus, vagy protestáns szerzők művei, s szépen megfértek a ludányi és péczeli kastélyban a szent atyák művei mellett, (a kik közül Szent-Ágoston, Jeromos, Ambrus, Athanáz stb. mind remek Elzevir kiadásban vannak meg,) a híres Erasmus, Béza Todor, Kálvin, Melanchton összes művei.

Ráday Gedeon grófnak, a ki mint jó gazda, maga vezette számadásait, ellenőrizte birtokai jövedelmének kezelését, sohasem kerülte ki figyelmét egy-egy megjelent értékes, becses munka, nem volt fukar valamely hiányzó régi munka megszerzésénél s a mióta Gyarmathy Sámuel, a későbbi tudós zilahi professzor náluk nevelősködött, ennek lelkesedésében elég biztosítékot látott a könyvtár jó kézre való bizásában s őt mint könyveket szerető férfit nemcsak a könyvtár rendezésével s kezelésével bizta meg, hanem szívesen kiegészítette könyvtárát azon könyvekkel, melyek megszerzését Gyarmathy ajánlotta, még akkor is, amikor azok megszerzése nagyobb anyagi áldozatot kívánt.

Hogy Ráday Gedeonnak a szép értékes könyvtár nem pusztán hivalkodásul szolgált, hanem annak könyveit gyakran forgatta

is, mutatják az egyes könyvekben olvasható sajátkezű lapszéli jegyzetei. Gyarmathyval váltott leveleinek majdnem mindenikében érdeklődik könyvtára iránt, utasításokat ad némely munkák megszerzésére, szeretettel kérdezősködik a könyvtár állapota és rendezése felől, a rendezés után pedig *sajátkezűleg* készíti el értéke-
sebb könyveinek katalogusát.

Feljegyezzük ezek közül a nevezetesebbeket:

1. Telegdi Miklósnak, Peechi Pispöknek felelete Bornemisza Péternek feitegetés nevű könyvere. Melybe főkeppen az is cheledeteknek iutalmarul, valo igaz keresztyeni tudomant oltalmazza. Jóllehet egyébre is mindenre valaszt teszen valamiben Péter az ű Vallását ellenzi. N.-Szombatba 1580.

2. Az Evangeliomoknak, mellyeket vasárnapokon és egyéb Innepeken esztendoe által az Anyaszentegyhazba olvasni es predicalni szoktanac, magyarázattyanac Elseo resze. Iratott Telegdi Miklóstól. Nyomt. Bechbe Appfl Mihály által 1577.

3. Telegdi Miklós predikatioinak 2. része nyomtattatott N.-Szombatban 1578.

4. Ugyanazon munkának 3. része. N.-Szombatban 1580.

5. Heltai Gáspár: Chronica az Magyaroknac Dolgairól. Colosvárt 1575.

6. Magyar Decretum, kyt Weres Balás a Deakbol, tudniillyk a Werbewczy Istwan Decretomabol, melyet tripartitomnak neveznek, Magyarra fordított. Debrecenbe nyomattatott Raphael Hofhalter által 1565.

7. Chronica Mundi, Székely Istvan Göntzi reform. pap világ kronikája. Krakoban 1559.

8. Heltai G. Cationale 1574.

9. Historiás Enec az felséges nagy feiedelemről az Mattyas királyról. Colosuarat 1580.

10. Szep Roavid Cronica az Iffiu Volter kerallyrol es az Janicula leányáról Griseldis asszonrol. Colosuarat 1580.

11. Historia Alexandri Magni 1591.

12. Historia az Jacob patriarcha fiaról, Josephről. Colosuarat 1580.

13. Az réghi és hires neues Iroia Városánac tiz Esztendeig valo megszallásáról és rettenetes veszedelméről. Colosuarat 1586.

14. Plolomeus királynak historiaja. Colosúárot 1588.

15. Historia az Daudid királynac Vriasnac feleségéuel való vétkérről. 1588.

16. Az nagy Castriot Gyorgynec külömb külömb csoda szerenczéuel, vitézi dolgainac Historiaya hat reszben. Colosuarat 1592.

17. Szép Chronica Appollonius királyfiról. 1591.

18. Jephta, sive Tragoedia Jephtae. Colosuárot 1590.

19. Jeles szép Historia két görög Hertzegról. Colosuár 1592.

20. Szep tanoság az iöuendö rettenetes itélet napjárul 1591.

21. Sokfele Enekek es Isteni Dicséretetek, p. o. Luther Mártoné, Batizi Andrásé sat. Enekecske gyermecek regentesere, kit Bornemisza Peter szerzet Szulok Anna Balassa Janosne neuere. Detrekö 1582.

22. Károli Gáspár: Szent Biblia. Visolban 1590.

23. Sz. Biblia Caroli Gaspar Elöljáró beszédével. Ez második kinyomtatást igazgatta, nehöl meg is jobbitotta Szenczi Molnár Albert. Hanoviában. 1608. *Ebben van I. Rákóczy György fejedelem saját keze írása, melyet irt 1632. január 1. Ez a biblia az övé volt.*

24. Félegyházi Tamás Uj Testamentuma. Debreczen 1586.

25. Syluester János Wy Testamentuma. Wy Sziget 1541.

26. A Szent János irásának predicatiok szerént való igaz magyarazattia, melyet irt Melius vagy Ihasz Peter de Horhi, Döbrötözni szigen káplán. Debr. 1598.

27. Ugyanazé: Innepekre alkalmaztatott Predikatziok es valami Agenda a vegén. Debr. 1568.

28. Ugyanazé: Brevis Confessio Pastorum ad Synodum Debrecini 24., 25., 26. februarii anno 1567. convocatorum celebratam. Debreczen 1567.

29. A keresztieni igaz hitnec reszeirol való tanitas. Felegyhazi Tamas debreczeni predikator által. Debreczen 1583.

30. Az hütneec fő-fő ágazati. Melly munkaban az Augustana és Helvetica Confessiok egybe hasonlittatnak. Ezzel együtt mindjárt utána kötve van. Doctor Breusnac Irenicum neves keonyueneec 28-dik reszeböl vettetot 18 Rágalmazásokra való feleleti. Ezután az Evangelicusok Egygyessegenec formája, melly Lutherus és Zvinglius közöt let Marpurgumban. 1529. Ismét a wittenbergai egygyességnek formája, mely 1537. esztendőben let Luther Márton

és az Helvetiai Városokban levő Evangelicusok között. A könyv vagy kötet végén vannak Luther Mártonnak és Melanchtonnak Filepnek Leveli, melyeket irtak 1537-ben a Helvetiai Cantonoknak.

31. Bornemisza Péter Predikációi is. Sempten 1579. Ugyanannak Predikációi Az oerdoegi kisirtetekroel. Kezdődnek a 647. levélen, így: Ercz meg ezt: Az őrdögi kisirtetekről lesznek ide ala is falkaig beszedinc soc bön szowal.

Természetes, hogy e néhány könyv csak a XVI. század nevezetesebb terméke, nem említettük fel itt a XVI. század vállalási harczi alatt keletkezett nagy irodalom termékeit, a melyek természetesen mind megvoltak a péczeli könyvtárban, s éppen ezért ez a könyvtár hungarikumait tekintve bármely hazai könyvtár mellett megállja helyét s joggal tartható az értékesebbek közül valónak.

Hogy azonban az itt felsorolt munkák jelenleg meg vannak-e a Ráday könyvtárban, azt, sajnos, nem mondhatjuk.

Igy például biztosan tudjuk, hogy a Sylvester 1541-iki Uj testamentuma, Félegyházi Tamás 1586-iki uj testamentuma. Melius Brevis Confessioja 1567-ből s a 30. sz. alatt felsorolt munkák hiányzanak.

Hogy hova lettek, azt nem tudhatni. A Ráday-könyvtár történet, melyet Szöcs Farkas theol. igazgató adatai után közlünk,¹ a következő: a Ráday-könyvtárt a Ráday grófok hires péczeli könyvtára alkotja, melyet Török Pál püspök 1861-ben 21,000 forintért vásárolt az intézet számára. A vételárt országos gyűjtés utján Török Pál kéregette össze. A könyvtárt 1862-ben költöztették be Péczelről, egy évig a Köztelek épületében heverték a könyvek ládába csomagolva, 1863-ban helyezték el a pesti egyházközség által a theologiai intézettel összeépített oroszlan-utczai kétemeletes épület földszintjén.

Ámde a jelenlegi Ráday-könyvtár alatt nem csak a Ráday gróftól vásárolt könyvek értendők, hanem azok a nagyszámu könyvadományok és pénzen szerzett könyvek is, melyek részint a péczeli könyvtár megvétele előtt, részint azóta kerültek és kerülnek a könyvtárba.

¹ Szöcs F., A budapesti ev. ref. Theol. Akademia multja és jelene. Bpest, 1896. 136. l.

A könyvtár a következő könyvtárakból alakult: 1. *Török János* csabai lelkész, 2. *Egressy Sámuel* monori lelkész, 3. *Szabó Károly* volt czeplédi lelkész, 4. *Kalós Mózes* váczai lelkész megvásárolt könyvtáraiból, 5. a 21,000 forinton vett gróf Ráday könyvtárból, 6. *Dr. Pólya József*, 7. *Mócsi János* teleki földbirtokos, 8. *Török József* váradi lelkész, 9. *Koczó Ferencz* fülöpszállási lelkész, 10. *Szemere Pál*, 11. *Dr. Gerenday József* pesti orvos és egyetemi tanár, 12. *Dombi Márton* szodói földbirtokos, 13. *Patkó János* pesti ügyvéd, 14. *Szalós Mihály* szalk-szentmártoni lelkész, 15. *Bujdosó Mihály* gyóni lelkész, 16. *Fogarassy János* szeptemvir, 17. *Tanhoffer Pál* pesti városbíró, 18. *Sebestyén Pál* törv. bíró, 19. *Barsi József* statisztikus, 20. *Dabasi Halász Károly* földbirtokos, 21. *Gyenezse János*, 22. *Szakács József* matyi lelkész, 23. *Györi József* pátyi lelkész. 24. *Peti József* theol. tanár ajándékai, melyekhez ujabban *Vágó Lajos* kémesi lelkész, *Munkácsy Sándor* paksi lelkész és *Dr. Kis Áron* ajándékozták oda könyvtáraikat.

A könyvtár évi gyarapodása igen jelentéktelen. Régebben Török Pál alatt csak a püspökhöz befolyt dispensationalis díjak egy része s a gróf *Teleky-Máriássy*-féle 600 s a *Nagy Sámuel*-féle 400 frtos könyvtári alapítvány kamatai (mintegy 150 frt) voltak beszerzésre fordíthatók. 1884 óta az akadémia pénztára 200 frtot ad, ehhez a dispensationalis díjak fejében 100 frt járul s így az egész évi dotáció mintegy 300 frt, mely oly csekély összeg, hogy ebből a nagy könyvtár szükségleteit éppen nem lehet fedezni, ha tekintetbe vesszük, hogy ez összegből is 200 frtot az u. n. tanári könyvtár és ifjusági könyvtár gyarapítására fordítanak, 100 frtot pedig a könyvtár kulcsait őrző püspöki titkár kap évenként. Mi marad a nagy könyvtárra?

A Ráday-könyvtár most már rendezve van, de azért nincs használható állapotban. A rendezést önkénytes ajánlkozás útján és saját költségén *Szilády Áron* kezdte meg s 1877-ben a hungaricumok czédula-katalogusát el is készítette, azonban 1878-ban a rendezést abban hagyta, a czédula-katalogusok készítését *Petri Elek* theol. tanárra bízva, a ki azt be is fejezte. A theologiai választmány sürgetésére 500 frt költséggel egy könyvtári szakértő betűrendes katalogust is készített s az így talált duplumok eladattak, még pedig, az esetleg érdeklődő magányosok mellőzésével, elég

olcsón egy helybeli antiquariusnak. Voltak e duplumok közt olyan könyvek, a melyeknek egy nagy könyvtárban legalább is két példányban kellene meglenniök. Így állt elő az a helyzet, hogy egyik-másik becsesebb és keresettebb munka, (hogy csak egyet említsek, a Lampe Históriája, mely a református íróknak úgy szólván bibliájuk) egy példányban és folytonos használatban lévén, sohasem kapható.

E rendezés közben készült el a *Szemere-tár*, mintegy huszonöt vaskos kötetnyi kéziratgyűjtemény, melynek már eddig is sok és jó hasznát vették újabb irodalmunk történetének írói.

A könyvtárnak szép s elég tágas helyisége van, melynek hat ablaka nyílik az Oroszlán-utczára, hat pedig az udvarra. A könyvtár-helyiséget belül vas-oszlopok tartják, talapzata márvánnyal van kövezve. A könyvszekrények erős, tömör, faragott fából készültek s faragványokkal ékeskedve szürkére vannak festve. Alul mély fiókok vannak a kézirati s levéltári anyag esetleges elhelyezésére szánva. Van két nagyobb szekrény, finom kézi munka, faragványokkal s üveg ajtókkal ellátva, alul hasonlóképp fiókokkal berendezve. Itt hevernek egymásra halmozva a Ráday család levelei, irományai. Az anyag földolgozatlan, rendezetlen; csak a mult évben vállalkozott rendezésükre e sorok írója.

Mindezek daczára e szép könyvtár még sem használható. A könyvtárban nincs egy asztal, melyen dolgozni s szék, melyre ülni lehetne. A helyiség ősztől kezdve nyárig oly hideg, hogy az egészség veszélyeztetése nélkül benn tartózkodni lehetetlen. Fűteni a helyiséget nem lehet, mert jóllehet van egy vaskályha a könyvtár elő részében, de annak nincs kéménye. Nincs egy kis odu, a hol a könyvtárnok dolgozhatnék, annál kevésbbé van olvasóterem. Nincs hivatalos óra; a kinek könyv kell, a kulcsokat őrző titkárhoz fordul, s ha a könyvtárban bent van a keresett munka, megkapja. Mert az is megtörténik, hogy egy-egy könyv egyáltalában nem kapható. Vannak könyvek, a melyek az egyetemi könyvtárból is könnyű szerrel megszerezhetők, de a melyek mégis nyolcz-tíz év óta vannak kikölcsonözve, s nem kerülnek vissza, mivel visszaadásukat senkisé sem sürgeti. Hogy értékesebb hungarikumok félélvre, egy évre vagy hosszabb időre vidékre is kerülnek, honnan sürgetésre sem kaphatók vissza, az sem tartozik a ritkaságok közé.

Használhatatlan a szép könyvtár az említettekén kívül azért

is, mert fölnyitva csak akkor lévén, ha éppen szükséges valakinek egy-egy könyv, sem szellőztetve, sem porolva s tisztogatva nincs, nem lévén e czélra a könyvtárnak semmiféle szolgaszemélyzete. Azonkívül az újabb könyvadományok a polczokon, hol két-három sorban állnak a könyvek, nem férnek el, s így vagy felbontatlanul hevernek nagy ládába csomagolva, vagy a földön feküsznek szanaszét dobálva, úgy, hogy emiatt a könyvtárban járni is alig lehet.

Ezenkívül ugyancsak a könyvtárba vannak betéve a zászlórudak és néhány nagy kép, melyek mind akadályozzák a könyvtár könnyü kezelését.

Ugyancsak itt van elhelyezve a *Török Pál* idejében vásárolt Wertheim szekrényben és egy nagy vasládában több régi arany- és ezüstpénz és érem, melyek legnagyobb részét *Nagy István* szep-temvir ajándékozta az intézetnek. Különösen becses a Báthory Zsigmond-féle tiz arany súlyú pénz és egy kis numizmatikai gyűjtemény.

A mi a könyvtár kezelését illeti, az még most is ideiglenes, — állandó könyvtárnok nincs. *Török Pál* idejében magánál a püspöknél volt a könyvtár kulcsa, a rendezés ideje alatt a rendezők gondozták a könyvtárt. 1888 óta a könyvtár kezelése a püspöki titkárra van bízva. Ez az intézkedés azonban nem mondható czélszerűnek, mert a gyakran változó titkárok rövid szolgálati idejük alatt nem igen tudnak bele tanulni a könyvtár kezelésébe, de nem is végezhetik kedvvel ezt a munkát. Egyébként is e nagy könyvtárt minden felelősség nélkül kezelték, mert a könyvtár rendszeres átadásáról és átvételéről titkárváltozáskor eddig szó sem volt.

Ime a Ráday-könyvtár állapota a maga valódiságában. Elmondottuk ezeket, hogy az író és tudományos világ tudomást vegyen e könyvtár létezéséről, hogy ne forduljon elő többé oly eset, mint legutóbb is, a mikor a Hellebrant Árpád által kiadott latin munkák jegyzékében mig egyes magánosok könyvtáraiban található munkák említettnek, addig ugyanazokról, hogy a Ráday-könyvtárban is meg vannak, nem tétetik említés sehol.

Elmondottuk, hogy felhívjuk a könyvtár állapotára *Szász Károly* püspök úr figyelmét, a ki mint tudós férfit érdeklődni fog a könyvtár állapota iránt, s magas állásának befolyását és tekintélyét érvényesíteni fogja, hogy a ref. egyház e kincse méltó megbecsülésben részesüljön. Meg vagyunk arról győződve, hogy

a könyvtár történetében az ő nevéhez fog fűződni az ujjaalkotás dicsősége, mert tud és akar segíteni a tarthatatlan helyzeten s intézkedni fog, hogy az irodalom munkásainak hozzáférhetőek legyenek az így holt kincsek, melyek közé temetve irodalmunknak eddig még sok ismeretlen és hozzáférhetetlen értékes anyaga fekszik. Az ő minden iránt érdeklődő és fogékony lelke meg fogja találni a módot, hogy a Ráday-könyvtár számottevő s ha részben is, de nyilvános és hozzáférhető könyvtár legyen minél előbb.

NÉHÁNY SZÓ RÉGI NAPTÁRAINKRÓL.

KANYARÓ FERENCZTŐL.

A kolozsvári naptárok őset valószínűleg az a kis 16-rét nagyságu nyomtatványtöredék képezi, melyet a minap áztattam ki Dávid Ferencz művei egy szép kolligátumának elrongyolt XVI. századi kötéséből.

A Heltai sajtója mellé, úgy látszik, könyvkötő műhely is volt állítva, mert máskép nem tudom megmagyarázni azt a feltűnő körülményt, hogy a Heltai kiadta műveknek annyi töredéke kerülhetett abba az egy könyvfedélbe is. Ott volt az Agenda, a Biblia és Maissai Benedek 1570-iki művének egy pár levele, a fabulák könyvének egy pár próbaive s ezek között egy kicsiny kalendárium-töredék is, mellette az egykorú, XVI. századi szerzőnek jellemzetes szép kéziratával, mely szintén töredék ugyan, de azért a törlésnek és javításoknak kétségtelen jeleit őrizte meg számunkra. S a mi leginkább felkölti a figyelmet, éppen a felsorolt műveknek más kisebb töredékei kerültek ki évekkal ezelőtt egy másik szintén az unitárius főiskola könyvtárában megőrzött XVI. századi könyvtáblából is. A töredékeknek egyazon könyvkötőműhely útján ugyanazon művekből kerültét meggyőzően bizonyítják egy elrongyolt latin grammatikának egyaránt rájuk tapadt foszlányai. S hogy e műhely itt Kolozsvárt állhatott fenn, arra vall többek közt az a külső körülmény, hogy mindkét felbontott kolligátum a Dávid Ferencz munkáiból volt összeállítva.

Arra a föltevésre pedig, hogy a XVI. századbeli kalendárium Kolozsvárt látott napvilágot, nem a legutolsó bizonyíték a nyomdai kiállításon és a mű nyelvezetén kívül az a másik fontos külső